

МОНІТОРИНГ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СКЛАДОВА УПРАВЛІННЯ УНІВЕРСИТЕТОМ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Діяльність вищого навчального закладу (ВНЗ) є різноманітною і багатогранною, особливо в умовах постійного реформування та змін зовнішніх і внутрішніх чинників. Тому питання ефективного управління в системі вищої освіти в сучасних умовах є надзвичайно важливими. На думку В. Кременя [8, с. 219] управління вищими навчальними закладами не може зводитися лише до фінансових питань, а серед провідних повинні використовуватись критерії рівності та відповідності навчання сучасним вимогам вищої освіти, наукові дослідження, досвід роботи.

В. Биков вважає, що для поліпшення управління системою освіти необхідно в тому числі удосконалити критерії оцінювання різних видів діяльності (освітньої, науково-методичної, управлінської) та функціонування структурних підрозділів [2, с. 174], удосконалити і розвинути соціальні й організаційні методи управління та методи змагання в межах навчальних закладів [2, с. 175]. Ключовим елементом у вирішенні окреслених завдань щодо вдосконалення управління системою освіти може стати моніторинг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В загальному розумінні моніторинг — це регулярне спостереження за станом природних, технічних і соціальних процесів з метою їх оцінки, контролю та прогнозування [18, с. 764]. На даний час він використовується в багатьох галузях науки та в різних сферах практичної діяльності, в тому числі в освіті.

Дослідженню проблем моніторингу в освітній галузі присвячено чимало робіт. Якщо не брати до уваги незначні стилістичні відмінності, то більшість науковців під моніторингом в освіті (освітнім моніторингом) розуміє систему збору, обробки, зберігання і поширення інформації про освітню систему або окремі її елементи [3; 5; 9; 10; 11], яка забезпечує безперервний аналіз (стеження) за станом системи, прогнозування її розвитку (відповідно до запланованих результатів) [3; 9; 10] та орієнтована на інформаційне забезпечення управління [5; 11].

Об'єктом освітнього моніторингу є діяльність (функціонування) суб'єктів освітньої системи, а предметом — динаміка змін в освітній системі як основа її розвитку [4, с. 64-65]. Об'єктами такого моніторингу найчастіше виступають: система освіти (дошкільна, загальна середня, професійна, вища, післядипломна система освіти або її підсистеми, окремий навчальний заклад, системи освіти певного рівня — національна або загальнодержавна, регіональна, муніципальна тощо) [3; 11; 16]; процеси (педагогічний процес в цілому та окремі його складові: процес морального виховання, процес трудового виховання, процес підготовки дітей до школи, навчальний процес тощо) [3; 11; 16; 17]; діяльність (управлінська, трудова, навчальна, викладацька) [3; 11; 16]; явища (вихованість, освіченість, майстерність педагога та ін.) [3; 11; 16].

Об'єктами освітнього моніторингу можуть також бути ресурси (кадрові, матеріально-технічні) [3, с. 519]; зміст освіти; засоби, що використовуються для досягнення освітніх цілей; рівень навчальних досягнень; результати навчально-виховного процесу [10; 16]. Загалом на думку О. Ляшенка [12, с. 22] об'єктами оцінювання можуть бути всі ті, хто задіяний в обстеженні — учні та студенти, вчителі й викладачі, навчальні заклади, їхні керівники, органи управління різних рівнів та їх інфраструктурні підрозділи тощо.

Сучасні наукові джерела визначають різні види моніторингу в освітній сфері. Найбільш розповсюдженими є класифікації: за призначенням, де виділяють

інформаційний та управлінський моніторинги [3; 11]; за засобами, що використовуються для проведення моніторингу, розрізняючи при цьому педагогічний (його підвиди — дидактичний, виховний та освітній), соціологічний, психологічний, медичний, економічний, демографічний моніторинги [3; 11], та за ієрархією систем управління, де дослідники в різних комбінаціях виділяють доволі подібні рівні, зокрема індивідуальний, інституційний, локальний, муніципальний (міський), регіональний (обласний), державний (національний), міжнародний [3; 4; 10-12].

Звичайно, різні види моніторингу охоплюють різноманітні аспекти функціонування освітньої галузі і часто перекривають один одного за змістом, об'єктом і предметом, засобами реалізації, завданнями, функціями тощо. Це означає, що виокремити види моніторингу в «чистому» вигляді навряд чи є реальним та можливим. Тому розглянемо саме ті організаційні і змістовні форми, які на даний час є найбільш розповсюдженими, а саме педагогічний моніторинг; моніторинг якості освіти; моніторинг якості навчального процесу; моніторинг наукової діяльності; виховний моніторинг.

Педагогічний моніторинг — це супровідний контроль та поточне коригування взаємодії вчителя й учня в організації і здійсненні навчально-виховного процесу [14, с. 14]. Він дає змогу спостерігати за діяльністю вчителів з організації навчально-виховного процесу, а його результатом є підвищення рівня навченості учнів і самоорганізації вчителів [10, с. 2].

Під моніторингом якості освіти зазвичай розуміють систему збирання, оброблення, зберігання й поширення інформації про освітню систему або окремі її частини, яка орієнтована на інформаційне забезпечення управління, дає змогу робити висновок про стан об'єкта в певний час і може забезпечувати прогноз його розвитку [13, с. 38]. Моніторинг якості освіти передбачає оцінювання таких основних складових, як ресурси, що вкладаються в освіту; освітній процес; результати, що їх продукує освітня система [9, 16].

Моніторинг якості навчального процесу, зокрема у системі вищої освіти, формується на основі базових складових, серед яких — професорсько-викладацький склад, методичне забезпечення, зміст підготовки фахівців, організація контролю і управління навчальним процесом та ін.. При цьому негативна оцінка якості хоча б лише за однією базовою складовою призводить до негативної оцінки якості навчального процесу в цілому [17, с. 19-20]. Однією з різновидностей такого моніторингу є моніторинг управління якістю навчального процесу ВНЗ, до основних завдань якого перш за все відноситься розвиток системи управління якістю та інформаційне забезпечення системи прийняття управлінських рішень на різних рівнях [5].

Показники науково-дослідної роботи (НДР) використовуються багатьма різними моніторинговими системами, проте моніторинг наукової діяльності як окремий елемент управління поки що знаходиться на стадії формування. На даний час обґрунтовано методологічні засади та принципи моделювання наукової діяльності ВНЗ [7], а її повноцінний моніторинг, який стосується ВНЗ в цілому або класичних чи окремих груп профільних університетів, ефективно використовується лише на державному рівні.

Виховний моніторинг означає стеження за різними сторонами освітньо-виховного процесу [11, с. 43]. Якщо в навчальній діяльності більш-менш чітко окреслено показники, критерії й рівні навчальних досягнень учнів, то у вихованні визначення результативності виховного процесу є складним і проблемним питанням [6, с. 68].

Загалом моніторинг можна вважати складовою управлінської діяльності, яка забезпечує збирання інформації про об'єкт (процес), який підлягає управлінню [17, с. 14]. О. Ляшенко вважає, що соціальна сутність освітнього моніторингу визначається тим, що він є категорією і педагогічною і управлінською, оскільки поєднує принципи управління системою із загально педагогічними принципами функціонування освітньої системи [12, с. 22]. На думку Г. Єльнікової його особливістю є те, що в процесі здійснення

інформаційну систему управління неможливо відділити від системи прийняття рішень [4, с. 64].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Моніторинг в системі вищої освіти в сучасних умовах набув достатньо широкого розповсюдження. Створено чимало моніторингових систем, зокрема якості освіти, якості навчального процесу, в яких присутні показники, що характеризують науково-дослідну роботу. Проте цільове дослідження та аналіз стану і результатів наукової діяльності у ВНЗ поки що обмежуються теоретичними питаннями її моделювання [7], а використання на практиці різноманітних моделей носить епізодичний характер. Відсутність належного обґрунтування доцільності моніторингу наукової діяльності як окремої складової управління університетом стримує процес його активної практичної реалізації.

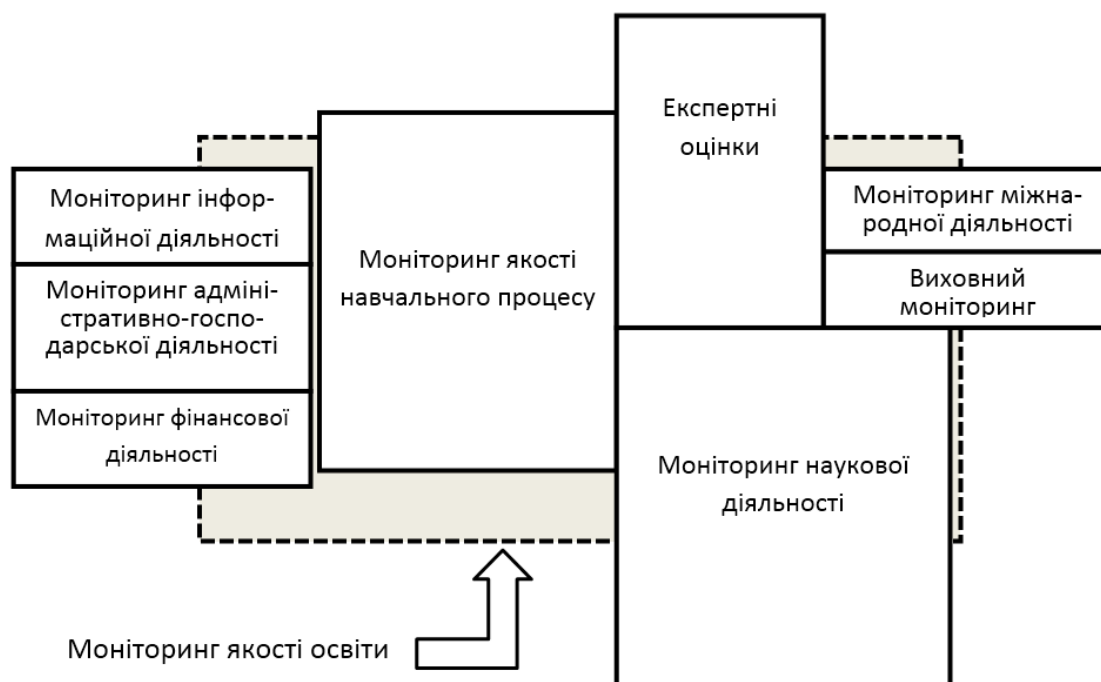
Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати місце і роль показників науково-дослідної роботи в різноманітних моніторингових системах та обґрунтувати доцільність організації і проведення моніторингу наукової діяльності як окремої складової управління університетом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність сучасного вищого навчального закладу здійснюється в багатьох напрямках, основними з яких з точки зору управління є освітня, наукова, міжнародна, виховна, інформаційна, адміністративно-господарська та фінансова діяльності. І хоча всі ці напрямки (при збереженні певної автономності) тісно пов'язані один з одним пропонуємо виділити такі види моніторингу у ВНЗ:

- якості освіти;
- якості навчального процесу;
- наукової діяльності;
- міжнародної діяльності;
- виховної роботи;
- інформаційної діяльності;
- адміністративно-господарської діяльності;
- фінансової діяльності.

Окремі з цих видів на сучасному етапі реалізуються достатньо активно, інші ще потребують проведення повномасштабних досліджень, апробації та практичної реалізації.

Моніторинг якості освіти є певною мірою узагальнюючою (інтегральною) характеристикою основної діяльності вищого навчального закладу щодо виконання головного завдання, яким відповідно до Закону України «Про вищу освіту» є здійснення освітньої діяльності певного напрямку, яка забезпечує підготовку фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів і відповідає стандартам вищої освіти. Такий моніторинг тією чи іншою мірою включає практично всі види діяльності ВНЗ, а його об'єктами згідно з [12, с. 22] можуть бути внутрішні й зовнішні характеристики якості освіти як процесу, результату чи системи загалом, тобто зміст освіти, відображений у навчальних планах і програмах, підручниках та інших засобах навчання тощо; рівень його засвоєння; демографічні показники доступу до освіти; дані кадрового й ресурсного забезпечення системи освіти; економічні індикатори освіти тощо. Моніторинг якості освіти містить декілька підсистем (структурних елементів), схематично зображених на рис. 1.

Рис. 1. Структура моніторингу якості освіти

Основною складовою моніторингу якості освіти є, безумовно, моніторинг якості навчального процесу. Такий процес відповідно до [17, с. 169] характеризує закладені в ньому потенційні можливості для вивчення та засвоєння студентом програмного матеріалу за обраним напрямом підготовки і набуття ним певного рівня професійних компетенцій. Показники, які його характеризують, практично повністю або принаймні переважною мірою відображені в показниках моніторингу якості освіти.

Відображення результатів наукової діяльності є фактично обов'язковим і достатньо вагомими компонентом моніторингових систем якості освіти. При цьому акцент робиться переважно на характеристиці науково-педагогічних кадрів. Своє відображення знаходять також видавнича активність, результати участі студентів у міжнародних та Всеукраїнських студентських олімпіадах і конкурсах наукових робіт, презентація наукових здобутків на міжнародному та національному рівнях.

Показники виховної роботи при оцінюванні якості освіти зазвичай враховуються незначною мірою, оскільки на думку О. Коберника [6, с. 68] в теорії виховання досі немає ґрунтовних теоретико-прикладних досліджень з визначення індикаторів ефективності та результативності виховного процесу. **Якщо такі показники і здійснюють вплив на фаховий рівень підготовки випускників, то в достатньо далекій перспективі.**

Моніторинг міжнародної діяльності як окремих компонент проводиться рідко і зазвичай є складовою інших моніторингових систем, в яких відображається у вигляді окремих показників. Очевидно, це пов'язано з тим, що на практиці здобутки на міжнародному рівні характеризують досягнення у відносно автономних напрямках діяльності, які мало пов'язані між собою.

Моніторинг інформаційної діяльності, показники якого зазвичай також входять до складу інших моніторингових систем, стосується інформаційних ресурсів (бібліотечного фонду та різноманітних баз даних — викладачів, студентів, навчальних планів і програм тощо), мережевого обладнання та інформаційних потоків (як внутрішніх, так і зовнішніх). Бурхливий розвиток інформаційних технологій та їхнє активне використання в навчальному процесі очевидно в найближчій перспективі буде підвищувати вагомість показників такого моніторингу.

Оцінювання, а сучасних реаліях, швидше контроль за адміністративно-господарською та фінансовою діяльностями більше відносяться до компетенції різноманітних контролюючих органів, а з точки зору досліджень — до галузі економічних наук. Проте ресурсне забезпечення, особливо в технічних та природничих галузях, має помітний вплив на якість освіти.

Окремо слід виділити експертні оцінки як елемент зовнішнього оцінювання і, частково, контролю за діяльністю вищих навчальних закладів. Вони характеризують думку колег, роботодавців, студентів, їхніх батьків, різноманітних громадських організацій та засобів масової інформації щодо якості (рівня) підготовки фахівців. В багатьох моніторингових системах експертні оцінки відображаються у вигляді показників репутації вищого навчального закладу, яка стосується не лише освітньої, а й інших видів діяльності (наукової, міжнародної, культурно-просвітницької тощо). Експертів останнім часом також активно залучають до вирішення окремих питань побудови різноманітних моніторингових моделей, зокрема, для визначення вагових коефіцієнтів показників.

Звичайно, запропонована схема (рис. 1) містить певну долю абстрагування і демонструє зв'язок моніторингу якості освіти з іншими структурними елементами, які також пов'язані між собою. Так, у сучасному університеті наявність кваліфікованих професорсько-викладацьких кадрів є однією з основних характеристик при ліцензуванні та акредитації, інформаційна діяльність здійснюється за допомогою спеціального мережевого обладнання як показника ресурсу, що забезпечує надійне і швидке функціонування інформаційних потоків, а реалізація багатьох наукових проектів і науково-дослідних робіт має фінансове підґрунтя.

Безумовно, оцінювання науково-дослідної роботи може здійснюватись як компонент моніторингу якості освіти, адже на думку В.Г. Кременя високий рівень наукової діяльності розглядається як органічна складова і гарантія якості підготовки висококваліфікованих фахівців в університетах [8, с. 246]. Наукова діяльність безпосередньо впливає на якість навчального процесу, забезпечуючи наукову співпрацю викладачів і студентів, атмосферу творчого пошуку [8, с. 312].

Проте НДР не завжди напряму пов'язана з навчальним процесом. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» здійснення наукової та науково-технічної діяльності також відноситься до головних завдань вищого навчального закладу. Тим більше, що відповідно до [1, с. 233] наукова діяльність (дослідження), як і навчання та передача знань (інновації) на сучасному етапі вважаються головними місіями університетів. Тому її моніторинг слід розглядати як окрему та важливу складову управління університетом.

Обґрунтованість та доцільність такого підходу обумовлена низкою чинників.

1. Діагностика, аналіз та оцінювання науково-дослідної роботи як складової різних моніторингових систем, наприклад, якості освіти, відзначається фрагментарністю та відображенням далеко не всіх важливих показників.

2. Чимало напрямків наукової діяльності, наприклад проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, здійснення інноваційних проектів тощо, практично не пов'язані з навчальним процесом і не знаходять свого відображення в більшості освітніх моніторингових системах, хоча на думку В. Бикова [2, с. 182] саме такі напрямки є характерною особливістю системи освіти як складного об'єкта управління.

3. Моніторинг наукової діяльності як окремий елемент управління університетом дозволяє сформувати завершену картину щодо стану та розвитку науки у вищому навчальному закладі. Такий підхід перш за все дозволяє сформувати потужну інформаційну базу, яку можна використовувати і для діагностики та аналізу стану і розвитку науки у ВНЗ, і для прийняття управлінських рішень.

4. В університетському секторі за даними [15, с. 65] функціонує 26,2 % наукових організацій, а їхня частка в загальнодержавному науковому продукті, особливо у фундаментальних дослідженнях, соціальній та гуманітарній наукових галузях є ще більш помітною.

5. Тематика наукових досліджень часто виходить далеко за межі навчального процесу, що суттєво розширює можливості університету і підвищує його роль як потужного наукового центру.

6. За своєю природою наукові дослідження стосуються найбільш актуальних і важливих проблем сьогодення. Наукові результати відзначаються новизною, часто - складністю сприйняття, а іноді і неоднозначним трактуванням. Тому їхнє використання при підготовці фахівців носить цільовий та епізодичний характер, який зазвичай реалізується у вигляді викладання спецкурсів, спецпрактикумів чи спецсемініарів для достатньо обмеженої кількості студентів.

7. Науково-дослідні роботи навіть у межах конкретного університету здійснюються окремими і достатньо автономними науковими колективами, працівники яких часто представляють різні структурні підрозділи та навіть різні вищі навчальні заклади і наукові установи України та зарубіжжя.

Моніторинг наукової діяльності, подібно до моніторингу якості освіти, також має бути певною мірою узагальнюючою (інтегральною) характеристикою, яка стосується діагностики, аналізу та оцінювання наукової сфери ВНЗ. Він в явному чи опосередкованому вигляді включає показники практично всіх інших видів моніторингу (за винятком виховної роботи), хоча їхня кількість, специфіка та змістовне наповнення будуть дещо іншими. Проте переважна кількість показників такого моніторингу тією чи іншою мірою характеризує перш за все саме наукову діяльність.

Висновки. Моніторинг як система систему збору, обробки, зберігання і поширення інформації про освітню систему або окремі її елементи на сучасному етапі активно використовується в системі вищої освіти України. Показники науково-дослідної роботи включені до багатьох моніторингових систем якості освіти та, частково, якості навчального процесу, відіграючи в них достатньо помітну роль.

В той же час моніторинг наукової діяльності, який є узагальнюючою (інтегральною) характеристикою діагностики, аналізу та оцінювання наукової сфери вищого навчального закладу, повинен розглядатись як окрема складова управління університетом. Такий підхід обґрунтований фрагментарним характером відображення окремих напрямків або навіть відсутністю окремих показників науково-дослідної роботи в існуючих моніторингових системах, епізодичним використанням наукових результатів в навчальному процесі, відносною автономністю наукової діяльності сучасного ВНЗ та помітним внеском університетського сектору науки в загальнодержавний науковий продукт. Саме моніторинг наукової діяльності дозволяє сформувати завершену картину щодо стану, результатів та розвитку науки у вищому навчальному закладі.

Література:

1. Aguillo I. F. Webometric Ranking of World Universities: Introduction, Methodology, and Future Developments / I. F. Aguillo, J. L. Ortega, M. Fernández // Higher education in Europe. — 2008. — Vol. 33, №2-3. — p. 233-244.
2. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : [монографія] / Валерій Юхимович Биков. — К. : Атіка, 2009. — 684 с.
3. Енциклопедія освіти / [головний ред. В.Г Кремень]. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
4. Єльнікова Г.В. Основи адаптивного управління (тексти лекцій) / Галина Василівна Єльнікова. — Х. : Видав. гр. «Основа», 2004. — 128 с. — (Серія «Бібліотека журналу «Управління школою», Вип. 3 (15)).
5. Зінченко В.О. Теоретичні основи моніторингу управління якістю навчального процесу / В.О. Зінченко // Науковий вісник Донбасу. Електронне наукове видання. — 2012. — №1 (17) // Режим доступу до журналу: http://alma-mater.luguniv.edu.ua/magazines/elect_v/index.htm
6. Коберник О.М. Педагогічний моніторинг як складова управління виховним процесом у загальноосвітньому навчальному закладі / О. М. Коберник // Педагогіка і психологія. — 2005. - №2. — С. 66-76.
7. Козловський Ю.М. Моделювання наукової діяльності вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : [монографія] / Юрій Михайлович Козловський. — Львів : СПОЛОМ, 2012. — 484 с.

8. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні — інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / Василь Григорович Кремень. — К. : Грамота, 2005. — 448 с.
9. Локшина О.І. Міжнародні порівняльні дослідження якості знань учнів як інструмент діагностики якості освітніх систем / О. І. Локшина // Педагогіка і психологія. — 2007. — №2 (55). — С. 60-70.
10. Лукіна Т. Освітній моніторинг як складова частина управлінської діяльності в ЗНЗ / Тетяна Лукіна // Управління освітою. — 2006. — №124. — С.1-8. Вкладка 1 «Моніторинг в освіті».
11. Лукіна Т. Види моніторингових досліджень / Тетяна Лукіна // Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / За заг. ред. О.І. Локшиної — К.: К.І.С, 2004. — С. 40-47.
12. Ляшенко О. Концептуальні засади моніторингу якості освіти / Олександр Ляшенко // Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / За заг. ред. О.І. Локшиної — К.: К.І.С, 2004. — С. 21-27.
13. Ляшенко О.І. Організаційно-методичні засади моніторингу якості освіти / О. І. Ляшенко // Педагогіка і психологія. — 2007. - №2 (55). — С. 34-40.
14. Моніторинг в управлінні навчальним закладом / О.М. Касьянова. Управлінський супровід моніторингу якості освіти / Т.Б. Волобуєва. — Х. : Видав. гр. «Основа», 2004. — 96 с. — (Серія «Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип. 1 (13)).
15. Пархоменко В.Д. Інформаційна аналітика у сфері науково-технічної діяльності : монографія / В.Д. Пархоменко, О.В. Пархоменко. — К. : УкрІНТЕІ, 2006. — 224 с.
16. Приходько В.М. Парадигми моніторингу якості освіти і педагогічного процесу (у запитаннях та відповідях) / Валентин Миколайович Приходько. — Х. : Вид. група «Основа», 2010. — 192 с. — (Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип. 3 (87)).
17. Скиба М.Є. Моніторинг якості навчального процесу у вищому закладі освіти : монографія / Скиба М.Є., Костогриз С.Г., Красильникова Г.В.. — Хмельницький : ХНУ, 2009. — 219 с.
18. Юридична енциклопедія: В 6 т. / [голова редкол. Шемшученко Ю.С.]. — К. : «Укр. енцикл.», 2001. Т. 3 : К-М. — 2001. — 792 с.

Стаття присвячена проблемам моніторингу наукової діяльності. Показані місце і роль показників науково-дослідної роботи в моніторингових системах якості освіти. Обґрунтована доцільність організації і проведення моніторингу наукової діяльності, який є узагальнюючою (інтегральною) характеристикою оцінювання наукової сфери, як окремої складової управління університетом.

Ключові слова: моніторинг, управління, наукова діяльність, науково-дослідна робота, оцінювання.

Статья посвящена проблемам мониторинга научной деятельности. Показаны место и роль показателей научно-исследовательской работы в мониторинговых системах качества образования. Обоснована целесообразность организации и проведения мониторинга научной деятельности, который является обобщающей (интегральной) характеристикой оценивания научной сферы, как отдельной составляющей управления университетом.

Ключевые слова: мониторинг, управление, научная деятельность, научно-исследовательская работа, оценивание.

The article focuses on the issues of scientific work monitoring. The role of scientific indexes in education monitoring is discussed. The article proves the importance and appropriateness of such monitoring, that is declared to be the final integrated evaluation in scientific field as a separate branch of University management.

Key words: monitoring, management, scientific work, research work, evaluation.